12

THEMA 12 · LEERJAAR 4

Markt & marktvormen

Vraag, aanbod en concurrentie in soorten en maten

Werkboek voor de gemengde leerweg en mavo (gl/mavo)

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 12.1

EC/K/4A (CE) — Consumptie, marktwerking · EC/V/1 (CE) — Verrijkingsstof (markten)

Leerdoel: Je legt de werking van vraag en aanbod uit, inclusief het begrip evenwichtsprijs, en voorspelt het effect van verschuivingen.

Theorie & uitleg

Bij schaarse sneakers kan de vraag het aanbod ver overtreffen, waardoor de prijs op de resellmarkt fors oploopt.

Waarom kost een product wat het kost?

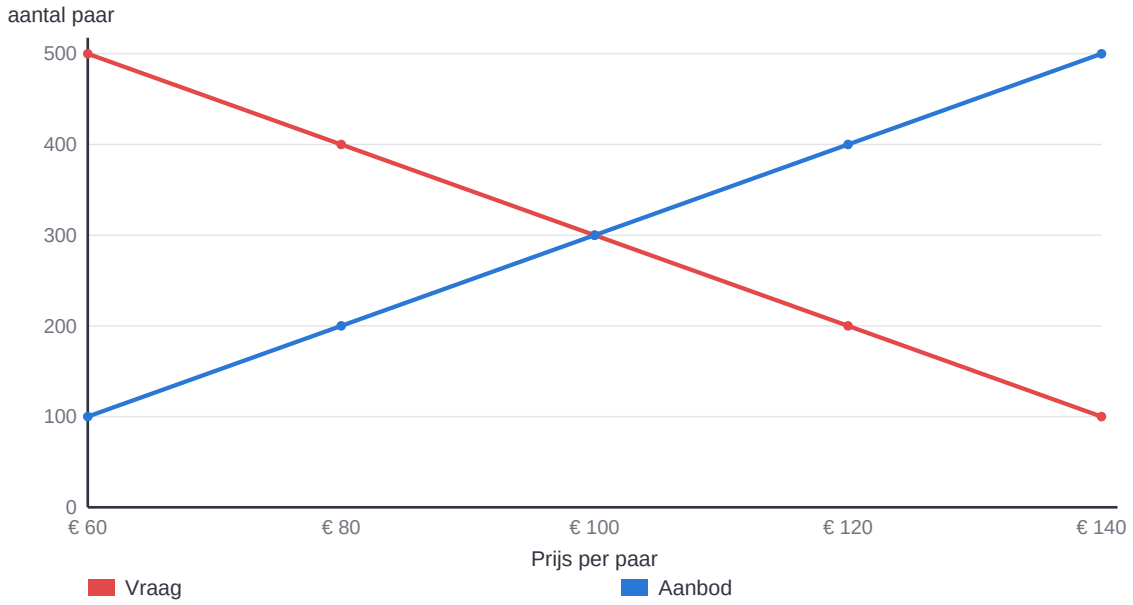
Op een markt komen **vraag** (wat consumenten willen kopen) en **aanbod** (wat producenten willen verkopen) samen. Willen veel mensen een product hebben, terwijl er maar weinig van is, dan stijgt de prijs. Is er juist veel aanbod en weinig vraag, dan daalt de prijs.

De prijs waarbij de gevraagde hoeveelheid precies gelijk is aan de aangeboden hoeveelheid, heet de **evenwichtsprijs** . Bij die prijs is er geen overschot en geen tekort — het is de prijs die je uiteindelijk in de winkel ziet.

Vraag naar en aanbod van een sneaker in een stad, per week (voorbeeld)

Prijs	Gevraagd (paar)	Aangeboden (paar)	Situatie
€ 60	500	100	tekort van 400
€ 80	400	200	tekort van 200
€ 100	300	300	evenwicht
€ 120	200	400	overschot van 200
€ 140	100	500	overschot van 400

Vraag en aanbod van de sneaker: het snijpunt is de evenwichtsprijs

Bij € 100 is de vraag gelijk aan het aanbod (300 paar). Lager: tekort, de prijs gaat omhoog. Hoger: overschot, de prijs gaat omlaag.

Kernbegrippen

Vraag : wat consumenten willen kopen bij een bepaalde prijs.

Aanbod : wat producenten willen verkopen bij een bepaalde prijs.

Evenwichtsprijs : de prijs waarbij vraag en aanbod gelijk zijn.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Bedenk een product waarvan de vraag ineens sterk stijgt (bijvoorbeeld door een hype). Wat gebeurt er met de prijs?

2. Bedenk een product waarvan het aanbod ineens sterk daalt (bijvoorbeeld door een misoogst). Wat gebeurt er met de prijs?

3. Leg uit wat er met de evenwichtsprijs gebeurt als de vraag stijgt, terwijl het aanbod gelijk blijft.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is vraag?

2. Wat gebeurt er met de prijs als de vraag stijgt, terwijl het aanbod gelijk blijft?

6. Wat is aanbod?

7. Wat gebeurt er met de prijs als het aanbod stijgt, terwijl de vraag gelijk blijft?

10. Wat betekent het als vraag en aanbod met elkaar in evenwicht zijn?

15. Informatiebron: op de graanmarkt geldt bij €250,- per ton een vraag van 900 ton en een aanbod van 700 ton. Bij €300,- per ton is de vraag 800 ton en het aanbod ook 800 ton. Bij €350,- per ton is de vraag 650 ton en het aanbod 950 ton. Wat is de evenwichtsprijs op deze graanmarkt?

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg uit wat er met de prijs van aardbeien gebeurt na een misoogst (minder aanbod), als de vraag gelijk blijft.

4. Bedenk een voorbeeld van een product waarvan de vraag plotseling sterk kan dalen. Wat gebeurt er dan met de prijs?

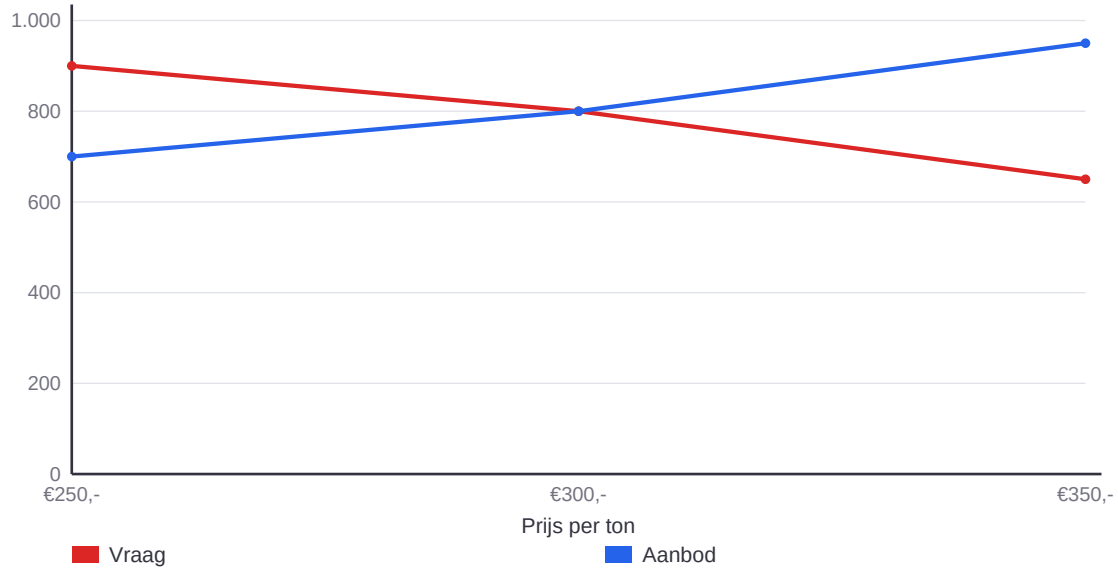
8. Leg uit waarom winkels vaak korting geven op producten die bijna over de datum zijn.

9. Wat gebeurt er met de prijs van vliegtickets rond de zomervakantie, en waarom?

11. Leg uit wat de evenwichtsprijs is.

16. Op de graanmarkt geldt bij €250,- per ton een vraag van 900 ton en een aanbod van 700 ton; bij €300,- per ton is de vraag 800 ton en het aanbod ook 800 ton. Bereken of er bij €250,- per ton een tekort of een overschot is, en hoe groot dit is.

Vraag- en aanbodlijn op de graanmarkt

17. Gebruik informatiebron. Bij welke prijs kruisen de vraaglijn en de aanbodlijn elkaar? Hoe noem je deze prijs?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

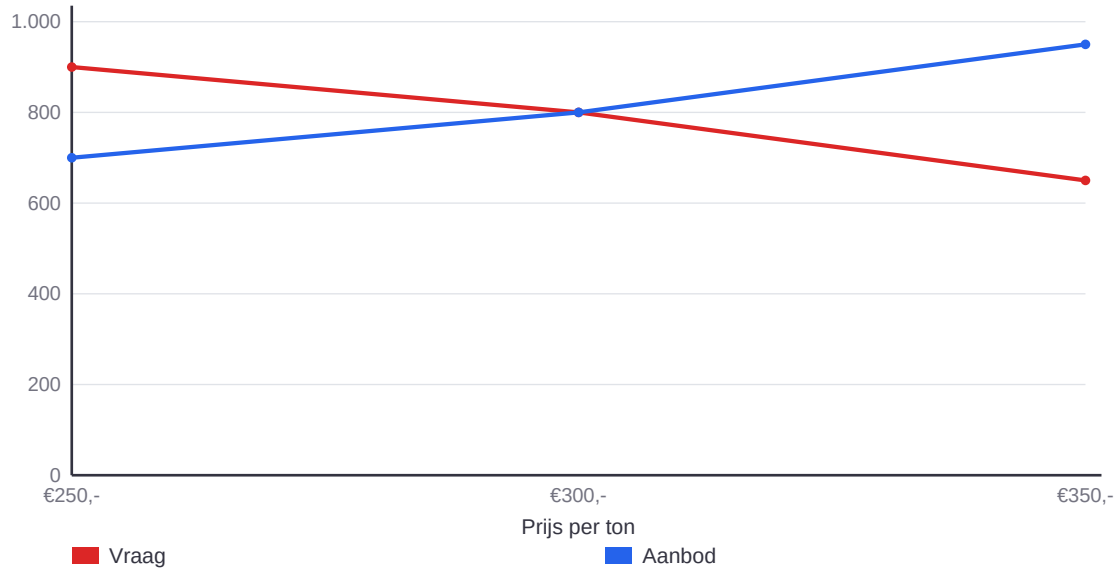
5. Bedenk een situatie waarin zowel de vraag als het aanbod tegelijk veranderen. Leg uit wat dit voor de prijs zou kunnen betekenen.

12. Bedenk een voorbeeld waarbij zowel vraag als aanbod door hetzelfde nieuwsbericht worden beïnvloed. Leg uit hoe.

13. Leg uit wat er met de evenwichtsprijs gebeurt als zowel de vraag als het aanbod tegelijk in dezelfde mate stijgen.

14. Beoordeel: is de marktprijs die door vraag en aanbod ontstaat altijd de "eerlijkste" prijs? Onderbouw je antwoord.

Vraag- en aanbodlijn op de graanmarkt

18. Gebruik informatiebron. Leg uit wat er in de grafiek gebeurt met de vraag als de prijs stijgt, en wat er gebeurt met het aanbod.

Les 12.2

EC/V/1 (CE) — Verrijkingsstof (marktvormen)

Leerdoel: Je onderscheidt volkomen concurrentie, monopolistische concurrentie, oligopolie (homogeen en heterogeen) en monopolie aan de hand van vier kenmerken.

Theorie & uitleg

Op het spoor is er meestal maar één aanbieder: zo'n monopolie heeft veel invloed op de prijs, omdat reizigers nergens anders terecht kunnen.

Niet elke markt werkt hetzelfde

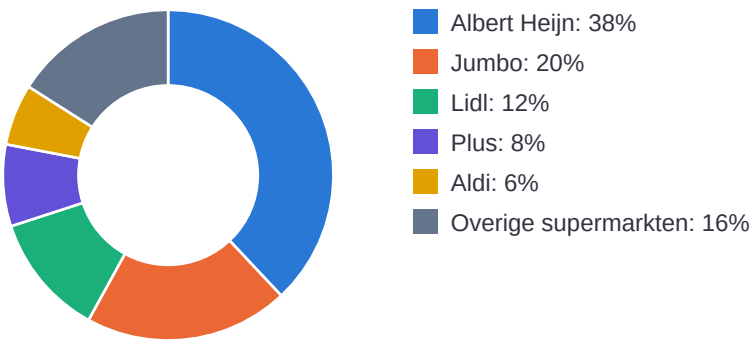
Op sommige markten zijn er heel veel verkopers die (bijna) hetzelfde product verkopen, zoals groenteboeren. Dit heet **volkomen concurrentie** : geen enkele verkoper kan de prijs alleen bepalen. Op andere markten is er maar één aanbieder, zoals een **monopolie** (bijvoorbeeld de spoorwegen op een bepaald traject): die ene aanbieder heeft veel invloed op de prijs, omdat consumenten nergens anders terecht kunnen.

Daartussenin bestaat het **oligopolie** : een markt met een klein aantal grote aanbieders, zoals supermarktketens of telecomproviders. Deze aanbieders houden elkaars prijzen sterk in de gaten.

Marktvormen herkennen aan vier kenmerken

Marktvorm	Aanbieders	Product	Toetredingsdrempels	Voorbeeld
Volkomen concurrentie	heel veel	homogeen	geen	groenteveiling
Monopolistische concurrentie	veel	heterogeen	laag	kappers, bakkers
Homogeen oligopolie	enkele grote	homogeen	hoog	benzine
Heterogeen oligopolie	enkele grote	heterogeen	hoog	auto's, smartphones
Monopolie	één	—	heel hoog	elektriciteitsnet

Marktaandelen van supermarkten in Nederland, 2025 (ongeveer)

Afgerond. De vijf grootste ketens hebben samen ongeveer 84% van de markt: een oligopolie.

Bron: NielsenIQ via ABN AMRO (2025); Lidl en "overige" zijn schattingen

Marktvormen herkennen aan vier kenmerken

Welke marktvorm je ziet, bepaal je met vier kenmerken: (1) het **aantal aanbieders en vragers** , (2) of het product **homogeen** is (bij elke aanbieder gelijk, zoals suiker) of **heterogeen** (verschillend door merk, kwaliteit of service), (3) of er **toetredingsdrempels** zijn (is het moeilijk om als nieuw bedrijf op de markt te komen?) en (4) of de markt **doorzichtig** is (weten kopers welke prijzen en kwaliteit er zijn?).

Volkomen concurrentie : heel veel aanbieders, homogeen product, geen toetredingsdrempels, doorzichtige markt (bijvoorbeeld een veiling van groente). **Monopolistische concurrentie** : veel aanbieders met een heterogeen product, weinig drempels (bijvoorbeeld kappers of bakkers). **Oligopolie** : enkele grote aanbieders, hoge drempels; homogeen als het product gelijk is (bijvoorbeeld benzine) en heterogeen als de producten verschillen (bijvoorbeeld auto's of smartphones). **Monopolie** : één aanbieder. Dat kan een natuurlijk monopolie zijn (één netwerk is het goedkoopst, zoals het elektriciteitsnet), een overheidsmonopolie (de overheid geeft één partij het alleenrecht) of een economisch monopolie (een bedrijf is zo groot of uniek dat er geen concurrent is).

Kernbegrippen

Volkomen concurrentie : veel aanbieders, geen individuele invloed op de prijs.

Monopolistische concurrentie : veel aanbieders met een heterogeen (verschillend) product.

Oligopolie : een klein aantal grote aanbieders; homogeen of heterogeen.

Monopolie : één aanbieder, veel invloed op de prijs.

Toetredingsdrempel : iets wat het voor nieuwe bedrijven moeilijk maakt om de markt op te komen.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Noem een voorbeeld van een markt met veel aanbieders, en een voorbeeld van een markt met maar één aanbieder.

2. Leg uit waarom een monopolist meer invloed heeft op de prijs dan een aanbieder in een markt met veel concurrentie.

3. Noem een voorbeeld van een oligopolie in Nederland.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een monopolie?

2. Wat is volkomen concurrentie?

6. Wat is een oligopolie?

7. Noem een voorbeeld van een monopolie.

10. Bij welke marktvorm heeft de consument het minst aan alternatieven?

15. Bron: in het dorp van Van Wijk zijn twaalf bakkerijen die vergelijkbaar brood verkopen; geen enkele bakker kan de broodprijs alleen bepalen. Het meel voor het brood wordt echter geleverd door maar drie grote meelfabrieken, die samen bijna de hele markt beheersen. Welke marktvorm past bij de bakkerijen, en welke bij de meelfabrieken?

Aanbieders in twee markten rond bakkerij Van Wijk

Markt	Aantal aanbieders	Marktvorm
Broodmarkt (bakkerijen in het dorp)	12	Volkomen concurrentie
Meelmarkt (fabrieken)	3	Oligopolie

17. Gebruik informatiebron. In welke van de twee markten heeft een individuele aanbieder meer invloed op de prijs? Leg uit waarom.

18. Wat is het verschil tussen een homogeen en een heterogeen product? Geef van elk een voorbeeld.

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg uit waarom een monopolist vaak een hogere prijs kan vragen dan een aanbieder bij volkomen concurrentie.

4. Wat is een oligopolie, en noem een voorbeeld.

8. Leg uit waarom groenteboeren op de markt vaak een voorbeeld zijn van volkomen concurrentie.

9. Wat is het belangrijkste kenmerk dat de drie marktvormen (volkomen concurrentie, oligopolie, monopolie) van elkaar onderscheidt?

11. Leg uit waarom telecomproviders in Nederland een voorbeeld van een oligopolie zijn.

16. Bron: bij Van Wijk zijn twaalf bakkerijen die vergelijkbaar brood verkopen (volkomen concurrentie), terwijl het meel geleverd wordt door maar drie grote meelfabrieken (oligopolie). Leg uit waarom Van Wijk waarschijnlijk minder onderhandelingsmacht heeft tegenover de meelfabrieken dan tegenover haar eigen broodklanten.

19. In een winkelstraat zitten zes kappers, elk met een eigen stijl en prijs. Welke marktvorm is dit? Leg uit aan de hand van de kenmerken.

20. Leg uit waarom het elektriciteitsnet een natuurlijk monopolie is.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

5. Bedenk zelf een product of dienst en bepaal welke marktvorm daarbij het beste past. Onderbouw je antwoord.

12. Bedenk waarom de overheid soms een monopolie toestaat, zoals bij de spoorwegen, in plaats van dit te verbieden.

13. Leg uit waarom oligopolisten elkaars prijzen sterk in de gaten houden, terwijl monopolisten dit niet hoeven te doen.

14. Beoordeel: is meer concurrentie (richting volkomen concurrentie) altijd beter voor de consument dan minder concurrentie? Onderbouw je antwoord.

21. Noem twee toetredingsdrempels op de markt voor mobiele telefonie, en leg uit wat die drempels betekenen voor de marktvorm.

Les 12.3

EC/V/1 (CE) — Verrijkingsstof (prijsvorming)

Leerdoel: Je legt uit hoe prijsvorming verschilt tussen volkomen concurrentie, oligopolie en monopolie, en de rol van prijsafspraken.

Theorie & uitleg

Op de Nederlandse huizenmarkt bieden kopers vaak boven de vraagprijs: een gevolg van schaarste, ook zonder marktmacht van een aanbieder.

Hoe beïnvloedt de marktvorm de prijs?

Bij **volkomen concurrentie** concurreren aanbieders vooral op prijs: is jouw product duurder dan dat van de concurrent, dan verkoop je niets. Bij een **monopolie** ontbreekt die druk: de aanbieder kan de prijs relatief hoog zetten, zolang consumenten het product toch nodig hebben.

Bij een **oligopolie** houden de paar grote aanbieders elkaars prijzen nauw in de gaten. Soms maken bedrijven stiekem **prijsafspraken** (kartelvorming) om de prijs hoog te houden — dit is in Nederland verboden, omdat het de consument benadeelt.

Hoe de marktvorm de prijs beïnvloedt

Marktvorm	Wat gebeurt er met de prijs?
Volkomen concurrentie	aanbieders concurreren op prijs: de prijs blijft laag
Oligopolie	aanbieders volgen elkaars prijzen; soms (verboden) prijsafspraken
Monopolie	geen concurrent: de aanbieder kan de prijs hoog zetten

Kernbegrippen

Prijsvorming hangt af van de marktvorm: hoe minder concurrentie, hoe meer invloed op de prijs.

Prijsafspraken / kartelvorming : verboden afspraken tussen bedrijven om de prijs kunstmatig hoog te houden.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Leg uit waarom aanbieders bij volkomen concurrentie hun prijzen laag moeten houden.

2. Leg uit waarom prijsafspraken (kartelvorming) verboden zijn.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Waarom houden aanbieders bij volkomen concurrentie hun prijzen laag?

2. Wat is kartelvorming?

6. Wat is een prijsafspraak?

7. Waarom kunnen bedrijven bij een monopolie hogere prijzen vragen?

10. Noem twee manieren waarop bedrijven kunnen concurreren, naast prijs.

15. Bron: de ACM ontdekt dat de drie grote meelfabrieken stiekem hebben afgesproken om hun meelprijs allemaal met 10% te verhogen, in plaats van met elkaar te concurreren. Hoe heet dit verschijnsel?

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg uit waarom kartelvorming nadelig is voor consumenten.

4. Leg uit waarom een monopolist minder druk voelt om zijn prijs laag te houden dan een aanbieder bij volkomen concurrentie.

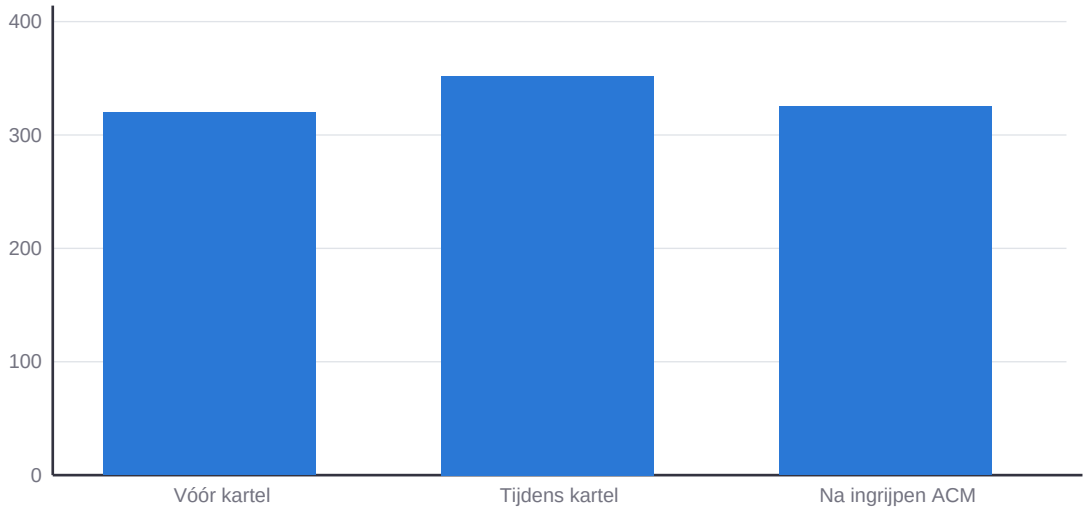
8. Leg uit waarom concurrentie over het algemeen goed is voor consumenten.

9. Waarom is kartelvorming in Nederland wettelijk verboden?

11. Leg uit waarom een oligopolie soms tot verkapte prijsafspraken kan leiden, ook zonder officieel overleg.

16. Bron: de drie grote meelfabrieken hebben stiekem afgesproken om hun meelprijs allemaal met 10% te verhogen (kartelvorming), in plaats van met elkaar te concurreren. Leg uit welk nadeel deze prijsafspraak oplevert voor bakkerijen zoals die van Van Wijk.

Meelprijs per ton, vóór en na het ingrijpen van de ACM

17. Gebruik informatiebron. Bereken met hoeveel euro de meelprijs steeg toen de drie fabrieken hun prijzen afspraken.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

5. Bedenk een voorbeeld van een oligopolie in Nederland en leg uit hoe de bedrijven in die markt met elkaar concurreren (bijvoorbeeld op prijs, service of reclame).

12. Bedenk een reden waarom een bedrijf bij volkomen concurrentie moeite kan hebben om winst te maken.

13. Leg uit waarom toezichthouders zoals de ACM extra alert zijn op prijsgedrag in oligopolistische markten.

14. Beoordeel: is prijsconcurrentie de belangrijkste vorm van concurrentie tussen bedrijven, of spelen andere factoren minstens zo'n grote rol?

Les 12.4

EC/V/1 (CE) — Verrijkingsstof (sociale markteconomie)

Leerdoel: Je vergelijkt de Nederlandse sociale markteconomie met een vrije markteconomie en een planeconomie, en legt uit hoe en waarom de overheid ingrijpt.

Theorie & uitleg

In een markteconomie bepalen vraag en aanbod grotendeels wat er wordt geproduceerd en gekocht, met slechts beperkt overheidsingrijpen.

Vrije markt, met grenzen

Nederland is een **markteconomie** : de meeste beslissingen over productie en consumptie worden overgelaten aan vraag en aanbod, niet aan de overheid. Toch grijpt de overheid soms in, bijvoorbeeld om oneerlijke concurrentie te voorkomen, of om te zorgen dat bepaalde voorzieningen (zoals zorg en onderwijs) voor iedereen toegankelijk blijven.

Dit noemen we een **gemengde economie** : een combinatie van een vrije markt en overheidsingrijpen.

Gemengde economie: wie bepaalt wat?

Voorbeeld	Wie bepaalt het?
De prijs van een spijkerbroek	de markt (vraag en aanbod)
Welke games er gemaakt worden	de markt
De maximale huur van een sociale huurwoning	de overheid
Het wettelijk minimumloon	de overheid
Dat huisarts en school voor iedereen bereikbaar zijn	de overheid

Drie economische systemen vergeleken

In een **vrije markteconomie** bepalen alleen vraag en aanbod wat er wordt gemaakt en tegen welke prijs. De overheid bemoeit zich er (bijna) niet mee. Voordeel: bedrijven worden geprikkeld om efficiënt te werken en te vernieuwen. Nadeel: wie geen inkomen heeft, valt buiten de boot, en er kunnen grote inkomensverschillen ontstaan.

In een **planeconomie** beslist de overheid wat er wordt gemaakt, hoeveel en tegen welke prijs. Voordeel: de overheid kan zorgen dat iedereen de basisbehoeften krijgt. Nadeel: er is weinig prikkel om efficiënt te werken, en vaak sluiten vraag en aanbod niet op elkaar aan (lege schappen of juist overschotten).

Nederland is een **sociale markteconomie** : in principe werkt de markt, maar de overheid grijpt in als de uitkomst maatschappelijk niet aanvaardbaar is. Dat doet zij bijvoorbeeld met een **maximumprijs** (zoals de maximale huur van sociale huurwoningen), een **minimumprijs** (zoals het wettelijk minimumloon, dat deel uitmaakt van de sociale wetgeving), sociale zekerheid en toezicht op concurrentie.

Drie economische systemen vergeleken

	Vrije markteconomie	Planeconomie	Sociale markteconomie
Wie beslist?	vraag en aanbod	de overheid	de markt, met ingrijpen van de overheid
Voordeel	efficiënt, veel vernieuwing	iedereen krijgt de basisbehoeften	combinatie van beide
Nadeel	grote inkomensverschillen	weinig prikkel, tekorten of overschotten	ingrijpen kost geld en regels
Voorbeeld van ingrijpen	(bijna) geen	alles wordt gepland	minimumloon, maximumhuur, sociale zekerheid

Wie bewaakt eerlijke concurrentie?

De **Autoriteit Consument & Markt (ACM)** is de Nederlandse toezichthouder die let op eerlijke concurrentie. De ACM kan optreden tegen kartelvorming (verboden prijsafspraken) en tegen bedrijven die misbruik maken van een machtspositie (bijvoorbeeld een monopolist die de prijs onredelijk hoog zet), en kan daarvoor boetes opleggen.

Kernbegrippen

Markteconomie : vraag en aanbod bepalen productie en consumptie.

Gemengde economie : een combinatie van vrije markt en overheidsingrijpen.

ACM : bewaakt eerlijke concurrentie in Nederland.

Vrije markteconomie : alleen vraag en aanbod bepalen productie en prijzen.

Planeconomie : de overheid bepaalt wat er wordt geproduceerd en tegen welke prijs.

Sociale markteconomie : de markt werkt, maar de overheid grijpt in als de uitkomst niet aanvaardbaar is.

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Leg uit wat een markteconomie is.

2. Noem een voorbeeld waarbij de Nederlandse overheid ingrijpt in de markt.

3. Leg uit wat de ACM doet, en waarom dat nuttig is voor consumenten.

4. Noem een voordeel en een nadeel van een planeconomie ten opzichte van de Nederlandse sociale markteconomie.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een markteconomie?

2. Wat is een gemengde economie?

6. Wat is de ACM?

7. Noem een reden waarom de overheid soms ingrijpt in de markt.

10. Is Nederland een volledig vrije markteconomie of een gemengde economie?

15. Bron: nadat de ACM de kartelvorming tussen de drie meelfabrieken heeft ontdekt, legt zij de fabrieken een boete op en verplicht ze de prijzen weer normaal te concurreren. Welke rol vervult de ACM hiermee?

Boete van de ACM aan de drie meelfabrieken

Fabriek	Boete
Meelfabriek Noord	€ 180.000,-
Meelfabriek Centraal	€ 220.000,-
Meelfabriek Zuid	€ 150.000,-

17. Gebruik informatiebron. Bereken de totale boete die de ACM aan de drie meelfabrieken samen

heeft opgelegd.

18. Wat is het verschil tussen een vrije markteconomie en een planeconomie?

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Noem een voorbeeld waarbij de Nederlandse overheid ingrijpt in de markt.

4. Wat doet de ACM?

8. Leg uit wat het verschil is tussen een markteconomie en een gemengde economie.

9. Wat kan de ACM doen als zij misbruik van een machtspositie ontdekt?

11. Leg uit waarom de overheid huurprijzen van sociale huurwoningen reguleert, in plaats van dit volledig aan de markt over te laten.

16. Bron: nadat de ACM kartelvorming tussen drie meelfabrieken ontdekte, legde zij de fabrieken een boete op en verplichtte ze de prijzen weer normaal te laten concurreren. Leg uit waarom dit optreden van de ACM laat zien dat Nederland een gemengde economie is, en niet een volledig vrije markteconomie.

19. Waarom noemen we Nederland een sociale markteconomie? Geef twee voorbeelden.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

5. Bedenk waarom de overheid het belangrijk vindt om zorg en onderwijs niet volledig aan de vrije markt over te laten. Geef minstens één argument.

12. Bedenk een voorbeeld waarbij overheidsingrijpen in de markt ook nadelen kan hebben.

13. Leg uit waarom de ACM onafhankelijk van bedrijven en de politiek moet kunnen opereren.

14. Beoordeel: waar zou volgens jou de grens moeten liggen tussen vrije markt en overheidsingrijpen? Onderbouw je standpunt met een voorbeeld.

20. Beoordeel: zou Nederland beter af zijn met een volledig vrije markteconomie? Geef een argument voor en een argument tegen.

Les 12.5

EC/V/1 (CE) — Verrijkingsstof (markten en overheidsingrijpen)

Leerdoel: Je leest de evenwichtsprijs en de evenwichtshoeveelheid af uit een tabel of grafiek.Je legt uit wanneer de vraaglijn of de aanbodlijn verschuift, en wat dat doet met de evenwichtsprijs.Je legt uit wat een maximumprijs en een minimumprijs zijn, en berekent het tekort of overschot dat ontstaat.

Theorie & uitleg

Op elke markt bepalen vraag en aanbod samen de prijs, tenzij de overheid een prijs vastlegt.

Vraag en aanbod in een tabel en een grafiek

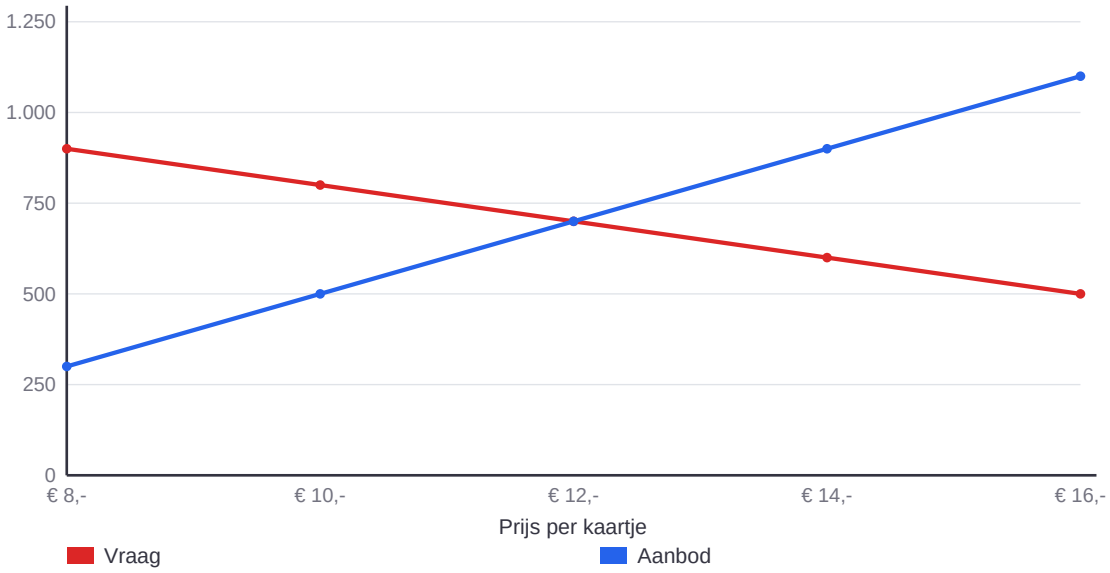
In les 12.1 zag je dat vraag en aanbod samen de prijs bepalen. Met een tabel kun je dat precies laten zien. Hoe hoger de prijs, hoe **minder** consumenten willen kopen: de **vraaglijn** loopt dus naar beneden. Hoe hoger de prijs, hoe **meer** producenten willen verkopen: de **aanbodlijn** loopt omhoog.

Je tekent de lijnen door de punten (coördinaten) uit de tabel. Waar de vraaglijn en de aanbodlijn elkaar snijden, vind je de **evenwichtsprijs** en de **evenwichtshoeveelheid** . In de tabel hieronder is dat bij € 12,-: dan worden er 700 kaartjes gevraagd én 700 aangeboden.

Vraag en aanbod van bioscoopkaartjes in een stad, per week

Prijs per kaartje	Gevraagde hoeveelheid	Aangeboden hoeveelheid
€ 8,-	900	300
€ 10,-	800	500
€ 12,-	700	700
€ 14,-	600	900
€ 16,-	500	1.100

Vraag- en aanbodlijn van bioscoopkaartjes

Verschuiven van de lijnen

Verandert er iets anders dan de prijs, dan **verschuift** een lijn.

Vraaglijn naar rechts (meer vraag bij elke prijs): bijvoorbeeld door hogere inkomens, een hype of reclame. De evenwichtsprijs stijgt.

Aanbodlijn naar links (minder aanbod bij elke prijs): bijvoorbeeld door hogere kosten of een misoogst. De evenwichtsprijs stijgt.

Andersom geldt: minder vraag of meer aanbod laat de evenwichtsprijs dalen. Krijg je nieuwe getallen in een tabel, teken dan de nieuwe lijn en lees het nieuwe snijpunt af.

De overheid legt een prijs vast

Soms vindt de overheid de evenwichtsprijs niet acceptabel. Dan kan zij een prijs vastleggen.

Een **maximumprijs** is de hoogste prijs die gevraagd mag worden. Die ligt **onder** de evenwichtsprijs, om consumenten te beschermen, bijvoorbeeld bij de huur van sociale huurwoningen. Gevolg: bij die lage prijs willen meer mensen kopen dan er wordt aangeboden. Er ontstaat een **tekort** , en dus wachtlijsten.

Een **minimumprijs** is de laagste prijs die betaald moet worden. Die ligt **boven** de evenwichtsprijs, om producenten of werknemers te beschermen. Het wettelijk minimumloon is een minimumprijs voor arbeid. Gevolg: er wordt meer aangeboden dan gevraagd. Er ontstaat een **overschot** .

Rekenvoorbeeld (tabel hierboven)

De overheid stelt een maximumprijs van € 10,- per kaartje in. Gevraagd: 800 kaartjes. Aangeboden: 500 kaartjes. Tekort: 800 - 500 = **300 kaartjes** .

Stelt de overheid een minimumprijs van € 14,- in, dan is het aanbod 900 en de vraag 600. Overschot: 900 - 600 = **300 kaartjes** .

Kernbegrippen

Vraaglijn : laat zien hoeveel consumenten willen kopen bij elke prijs.

Aanbodlijn : laat zien hoeveel producenten willen verkopen bij elke prijs.

Evenwichtshoeveelheid : de hoeveelheid die bij de evenwichtsprijs wordt verhandeld.

Maximumprijs : door de overheid vastgestelde hoogste prijs, onder de evenwichtsprijs; leidt tot een tekort.

Minimumprijs : door de overheid vastgestelde laagste prijs, boven de evenwichtsprijs; leidt tot een overschot.

Verwerkingsopdracht

Gebruik de tabel met bioscoopkaartjes. Werk de opdrachten uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Lees de evenwichtsprijs af.

Antwoord (€): _____

2. De overheid stelt een maximumprijs in van € 8,-. Bereken het tekort aan kaartjes.

Antwoord (kaartjes tekort): _____

3. Er draait een populaire nieuwe film. Leg uit wat er gebeurt met de vraaglijn en met de evenwichtsprijs.

_____

_____

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Waarom loopt een vraaglijn naar beneden en een aanbodlijn omhoog?

_____

_____

Vraag en aanbod van bioscoopkaartjes in een stad, per week

Prijs per kaartje	Gevraagde hoeveelheid	Aangeboden hoeveelheid
€ 8,-	900	300
€ 10,-	800	500
€ 12,-	700	700
€ 14,-	600	900
€ 16,-	500	1.100

2. Gebruik de informatiebron. Wat zijn de evenwichtsprijs en de evenwichtshoeveelheid?

_____

3. Wat is het verschil tussen een maximumprijs en een minimumprijs?

Zilver: Toepassing & Rekenen

Vraag en aanbod van bioscoopkaartjes in een stad, per week

Prijs per kaartje	Gevraagde hoeveelheid	Aangeboden hoeveelheid
€ 8,-	900	300
€ 10,-	800	500
€ 12,-	700	700
€ 14,-	600	900
€ 16,-	500	1.100

4. Gebruik de informatiebron. De gemeente stelt een maximumprijs in van € 10,- per kaartje. Bereken het tekort.

Vraag en aanbod van bioscoopkaartjes in een stad, per week

Prijs per kaartje	Gevraagde hoeveelheid	Aangeboden hoeveelheid
€ 8,-	900	300
€ 10,-	800	500
€ 12,-	700	700
€ 14,-	600	900
€ 16,-	500	1.100

5. Gebruik de informatiebron. Stel dat er een minimumprijs van € 16,- per kaartje geldt. Bereken het overschot.

6. Door een warme zomer is er een recordoogst aardbeien. Wat gebeurt er met de aanbodlijn en met de evenwichtsprijs?

7. De inkomens van consumenten stijgen. Wat gebeurt er met de vraaglijn naar restaurantbezoek en met de evenwichtsprijs?

Markt voor aardbeien op een veiling (per dag, in kratten)

Prijs per krat	Gevraagd	Aangeboden
€ 4,-	1.000	400
€ 5,-	900	600
€ 6,-	800	800
€ 7,-	700	1.000

8. Gebruik de informatiebron. Bij elke prijs worden er door een misoogst 400 kratten minder aangeboden. Wat wordt de nieuwe evenwichtsprijs? Laat zien hoe je dat bepaalt.

9. Leg uit waarom er bij sociale huurwoningen lange wachtlijsten zijn.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

10. Het wettelijk minimumloon is een minimumprijs voor arbeid. Leg uit welk ongewenst gevolg een hoog minimumloon kan hebben op de arbeidsmarkt.

11. Beoordeel: is een maximumprijs op huurwoningen goed voor huurders? Geef een argument voor en een argument tegen.

Les 12.6

EC/V/1 (CE) — Verrijkingsstof (markt)

Leerdoel: Je legt uit wat marktfalen is.Je noemt oorzaken van marktfalen.

Theorie & uitleg

Milieuvervuiling is een bekend voorbeeld van marktfalen: de schade komt terecht bij omwonenden, zonder dat dit in de prijs is verwerkt.

Niet elke markt regelt zichzelf goed

In de vorige lessen van dit thema zag je hoe vraag en aanbod de prijs bepalen. Maar soms leidt de vrije markt niet tot het beste resultaat voor de samenleving — dit heet **marktfalen** . Een bekend voorbeeld is een **extern effect** : een gevolg van productie of consumptie dat een buitenstaander raakt, zonder dat dit in de prijs is verwerkt. Een extern effect kan negatief zijn, zoals milieuvervuiling (thema 10): de buurt heeft er last van, zonder dat de vervuiler daarvoor betaalt. Een extern effect kan ook **positief** zijn: iemand die zijn huis isoleert, verlaagt daarmee ook de energievraag (en dus de CO2-uitstoot) in de buurt, zonder daarvoor betaald te worden. De overheid grijpt vaker in bij negatieve externe effecten, omdat die schade toebrengen die voorkomen moet worden; bij positieve externe effecten is er vooral een risico dat er te wéínig van komt, omdat niemand er direct voor betaald krijgt.

Ook **publieke goederen** zoals straatverlichting zijn een vorm van marktfalen: niemand is uit te sluiten van het gebruik, dus niemand wil er vrijwillig voor betalen — een bedrijf zou hier geen winst op maken. En bij **informatie-asymmetrie** weet de verkoper meer over een product dan de koper, waardoor de koper in het nadeel is.

Vormen van marktfalen

Vorm	Wat gaat er mis?	Voorbeeld	Wat kan de overheid doen?
Negatief extern effect	schade voor anderen zit niet in de prijs	fabriek vervuilt de lucht	heffing, vergunning
Positief extern effect	er komt te weinig van, niemand betaalt ervoor	huis isoleren	subsidie
Publiek goed	niemand wil vrijwillig betalen	straatverlichting, dijken	zelf leveren uit belastinggeld
Informatie-asymmetrie	de verkoper weet meer dan de koper	verborgen gebrek aan een tweedehands auto	regels, keurmerken
Marktmacht	te weinig concurrentie	monopolist vraagt te hoge prijs	toezicht door de ACM

Kernbegrippen

Marktfalen : de vrije markt leidt niet tot het beste resultaat voor de samenleving.

Extern effect : een gevolg voor een buitenstaander dat niet in de prijs is verwerkt.

Publiek goed : niemand is uit te sluiten, en gebruik door de één vermindert het gebruik door een ander niet.

Informatie-asymmetrie : de verkoper weet meer dan de koper.

De vierde vorm: marktmacht

Ook een monopolie of oligopolie (les 12.2) is een vorm van marktfalen: te weinig concurrentie geeft aanbieders te veel invloed op de prijs, ten koste van de consument. Daarom bewaakt de ACM in Nederland eerlijke concurrentie (les 12.4).

Verwerkingsopdracht

Werk de onderstaande opdracht uit in je schrift of digitale werkboek.

1. Leg uit waarom milieuvervuiling een voorbeeld is van een extern effect.

2. Koppel elk van de vier vormen van marktfalen (extern effect, publiek goed, marktmacht, informatie-asymmetrie) aan een overheidsingrijpen dat je uit eerdere thema's kent.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is marktfalen?

2. Wat is een extern effect?

8. Noem een voorbeeld van een positief extern effect.

9. Welke twee eigenschappen maakt een goed tot een publiek goed?

Informatiebron

Gemeente betaalt voor nieuwe straatverlichting

De gemeente investeert 3 miljoen euro in nieuwe straatverlichting in de hele wijk. Alle bewoners profiteren hiervan, ongeacht of ze eraan hebben meebetaald via de gemeentelijke belasting.

13. Gebruik de informatiebron. Leg uit waarom straatverlichting een publiek goed is, en waarom de gemeente (en niet een bedrijf) dit aanbiedt.

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Leg uit waarom milieuvervuiling (thema 10) een voorbeeld is van een extern (negatief) effect.

4. Wat is een publiek goed? Geef een voorbeeld.

5. Leg uit waarom een bedrijf zelf meestal geen publieke goederen zoals straatverlichting zal aanbieden.

10. Leg uit waarom een monopolist (les 12.2) ook een vorm van marktfalen kan zijn.

11. Waarom grijpt de overheid vaker in bij negatieve externe effecten dan bij positieve externe effecten?

Reactie van een omwonende

> “De fabriek verderop maakt goedkope producten, maar wij hebben al jaren last van stank en lawaai. Daar betaalt de fabriek niets voor.”
>
> — Dhr. Postma, omwonende van een fabriek

14. Gebruik de bron. Welke vorm van marktfalen beschrijft dhr. Postma, en welke oplossing zou de overheid kunnen toepassen?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

6. Wat is informatie-asymmetrie? Geef een voorbeeld uit de praktijk.

7. Koppel elk van de vier vormen van marktfalen (extern effect, publiek goed, marktmacht, informatie-asymmetrie) aan een passend overheidsingrijpen dat je uit eerdere thema's kent.

12. Leg uit waarom informatie-asymmetrie tot een lagere kwaliteit van producten op een markt kan leiden (denk aan de tweedehands-automarkt).

15. Beoordeel: moet de overheid altijd ingrijpen zodra er sprake is van marktfalen? Onderbouw je antwoord met een voor- en een tegenargument.

Extra rekenopdrachten

Oefen met het aflezen van een vraag- en aanbodschema (evenwichtsprijs, overschot en tekort) ook als de overheid een maximum- of minimumprijs vastlegt.

Basisrekenen

1. Bij €5,- vragen consumenten 100 stuks, bij €5,- bieden producenten ook 100 stuks aan. Wat is de evenwichtsprijs?

Antwoord (€): _____

2. Bij een prijs van €8,- is de vraag 60 stuks en het aanbod 90 stuks. Is er een tekort of een overschot?

Antwoord (stuks overschot): _____

4. Op de graanmarkt is bij €300,- per ton de vraag 800 ton en het aanbod ook 800 ton. Bij €250,- per ton is de vraag 900 ton en het aanbod 700 ton. Wat is de evenwichtsprijs?

Antwoord (€): _____

Verdieping (kb / gl)

3. Bij €12,- is de vraag 40 stuks, het aanbod 70 stuks. Bij €9,- is de vraag 55 stuks, het aanbod 55 stuks. Wat is de evenwichtsprijs?

Antwoord (€): _____

5. Bij €350,- per ton graan is de vraag 650 ton en het aanbod 950 ton. Bereken het overschot in ton.

Antwoord (ton overschot): _____

6. Op de graanmarkt is de evenwichtsprijs €300,- per ton. De overheid stelt een maximumprijs in van €250,- per ton. Bij €250,- is de vraag 900 ton en het aanbod 700 ton. Bereken het tekort.

Antwoord (ton tekort): _____

Eindquiz

1. Wat is de evenwichtsprijs?

A. De prijs waarbij de gevraagde en de aangeboden hoeveelheid gelijk zijn

B. De prijs waarbij de producent de hoogste winst per product maakt

C. De gemiddelde prijs van alle aanbieders op een markt

D. De prijs die de overheid vaststelt om consumenten te beschermen

2. Gebruik de informatiebron. Wat zijn de evenwichtsprijs en de evenwichtshoeveelheid?

A. € 12,- en 700 kaartjes

B. € 10,- en 800 kaartjes

C. € 14,- en 900 kaartjes

D. € 12,- en 1.400 kaartjes

3. Gebruik de informatiebron. De gemeente stelt een maximumprijs in van € 10,-. Wat is het gevolg?

A. Een tekort van 300 kaartjes

B. Een overschot van 300 kaartjes

C. Een tekort van 100 kaartjes

D. Een overschot van 200 kaartjes

4. Bij een prijs van €8,- is de vraag 60 stuks en het aanbod 90 stuks. Wat is er aan de hand?

A. Een overschot van 30 stuks; de prijs zal dalen

B. Een tekort van 30 stuks; de prijs zal stijgen

C. Een overschot van 30 stuks; de prijs zal stijgen

D. Een tekort van 30 stuks; de prijs zal dalen

5. De inkomens van consumenten stijgen. Wat gebeurt er met de vraaglijn naar restaurantbezoek en met de evenwichtsprijs?

A. De vraaglijn verschuift naar rechts en de evenwichtsprijs stijgt

B. De vraaglijn verschuift naar links en de evenwichtsprijs daalt

C. De aanbodlijn verschuift naar rechts en de evenwichtsprijs daalt

D. Er verschuift niets; alleen de gevraagde hoeveelheid neemt toe

6. Door een misoogst is er minder graan. Wat gebeurt er?

A. De aanbodlijn verschuift naar links en de evenwichtsprijs stijgt

B. De aanbodlijn verschuift naar rechts en de evenwichtsprijs daalt

C. De vraaglijn verschuift naar links en de evenwichtsprijs daalt

D. De vraaglijn verschuift naar rechts en de evenwichtsprijs stijgt

7. Waarom ontstaat er een overschot bij een minimumprijs?

A. De minimumprijs ligt boven de evenwichtsprijs, dus het aanbod is groter dan de vraag

B. De minimumprijs ligt onder de evenwichtsprijs, dus de vraag is groter dan het aanbod

C. De minimumprijs zorgt dat bedrijven minder gaan produceren dan nodig is

D. De minimumprijs zorgt dat consumenten meer gaan kopen dan normaal

8. Een markt met veel kappers, die elk een eigen stijl en prijs hebben. Welke marktvorm is dit?

A. Monopolistische concurrentie

B. Volkomen concurrentie

C. Homogeen oligopolie

D. Natuurlijk monopolie

9. Welke combinatie hoort bij volkomen concurrentie?

A. Veel aanbieders, homogeen product, geen toetredingsdrempels

B. Weinig aanbieders, heterogeen product, hoge toetredingsdrempels

C. Eén aanbieder, homogeen product, hoge toetredingsdrempels

D. Veel aanbieders, heterogeen product, hoge toetredingsdrempels

10. Een paar grote oliemaatschappijen verkopen benzine die overal hetzelfde is. Welke marktvorm is dit?

A. Homogeen oligopolie

B. Heterogeen oligopolie

C. Monopolistische concurrentie

D. Volkomen concurrentie

11. Waarom is het elektriciteitsnet een natuurlijk monopolie?

A. Eén netwerk is goedkoper dan meerdere netwerken naast elkaar

B. De overheid heeft één bedrijf het alleenrecht gegeven op stroom

C. Het bedrijf is zo groot geworden dat concurrenten failliet zijn gegaan

D. Elektriciteit is een homogeen product dat iedereen nodig heeft

12. Waarom treedt de ACM op tegen prijsafspraken (kartels)?

A. Prijsafspraken houden de prijs kunstmatig hoog en benadelen consumenten

B. Prijsafspraken zorgen voor te lage prijzen, waardoor bedrijven failliet gaan

C. Prijsafspraken zijn alleen verboden als de overheid zelf meedoet

D. Prijsafspraken leiden tot te veel concurrentie tussen bedrijven

13. Wat is het verschil tussen een planeconomie en een vrije markteconomie?

A. In een planeconomie bepaalt de overheid wat er wordt geproduceerd, in een vrije markteconomie vraag en aanbod

B. In een planeconomie bepalen vraag en aanbod de prijs, in een vrije markteconomie de overheid

C. In een planeconomie zijn er geen bedrijven, in een vrije markteconomie geen overheid

D. In een planeconomie is er geen geld, in een vrije markteconomie wel

14. Welk voorbeeld laat zien dat Nederland een sociale markteconomie is?

A. Het wettelijk minimumloon

B. De prijs van een broodje in de kantine

C. Het aantal kappers in een winkelstraat

D. De openingstijden van een supermarkt

15. Een fabriek veroorzaakt stank voor omwonenden, zonder dat dit in de prijs zit. Welke vorm van marktfalen is dit?

A. Een negatief extern effect

B. Een publiek goed

C. Informatie-asymmetrie

D. Een natuurlijk monopolie

16. Waarom biedt een bedrijf uit zichzelf geen dijken aan?

A. Niemand is uit te sluiten van de bescherming, dus niemand betaalt vrijwillig

B. Dijken zijn te goedkoop om er als bedrijf een goede winst op te maken

C. Bedrijven mogen in Nederland volgens de wet geen grond kopen bij de zee

D. Er is te weinig vraag naar bescherming tegen hoog water

17. Een huizenkoper weet minder over de gebreken van een huis dan de verkoper. Welke vorm van marktfalen is dit?

A. Informatie-asymmetrie

B. Een negatief extern effect

C. Een publiek goed

D. Een kartel

Antwoordmodel

Voor de docent: dit hoofdstuk bundelt alle antwoorden bij dit werkboek (leerweg: gemengde leerweg en mavo (gl/mavo)), zodat het ook voor zelfcontrole door leerlingen ingezet kan worden.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. A
2. A
3. A
4. A
5. A
6. A
7. A
8. A
9. A
10. A
11. A
12. A
13. A
14. A
15. A
16. A
17. A

Verwerkingsopdrachten — modelantwoorden

Les 12.1

1. Als de vraag ineens sterk stijgt terwijl het aanbod gelijk blijft, stijgt de prijs — kopers zijn bereid meer te betalen voor het schaarser wordende product.

2. Als het aanbod ineens sterk daalt terwijl de vraag gelijk blijft, stijgt de prijs — er is minder van het product beschikbaar, dus kopers concurreren om het schaarsere aanbod.

3. Stijgt de vraag terwijl het aanbod gelijk blijft, dan stijgt de evenwichtsprijs (en meestal ook de verkochte hoeveelheid), omdat aanbieders bereid zijn meer te verkopen tegen een hogere prijs.

Les 12.2

2. Een monopolist heeft geen concurrenten, dus kopers hebben geen alternatief en moeten de gevraagde prijs wel accepteren. Bij veel concurrentie kan een aanbieder de prijs niet zomaar verhogen, omdat kopers dan simpelweg naar een concurrent overstappen.

3. Een voorbeeld van een oligopolie in Nederland is de supermarktbranche (Albert Heijn, Jumbo, Lidl, e.d.) of de mobiele telecom (KPN, VodafoneZiggo, Odido) — een klein aantal grote aanbieders domineert de markt.

Les 12.3

1. Bij volkomen concurrentie zijn er zoveel aanbieders van een identiek product dat kopers meteen naar een

concurrent overstappen als een aanbieder de prijs verhoogt. Om klanten te houden, moeten aanbieders daarom hun prijzen laag houden.

2. Prijsafspraken (kartelvorming) zijn verboden omdat ze de concurrentie kunstmatig uitschakelen: aanbieders spreken samen een hogere prijs af, waardoor consumenten meer betalen dan bij eerlijke concurrentie het geval zou zijn.

Les 12.4

1. Een markteconomie is een economisch systeem waarin vraag en aanbod (via de markt) grotendeels bepalen wat er geproduceerd wordt, tegen welke prijs, en door wie — met weinig sturing van de overheid.

2. Bijvoorbeeld: de overheid stelt een minimumloon in, reguleert de zorgverzekering, of grijpt in bij monopolies (zoals de energienetbeheerders) om consumenten te beschermen.

3. De ACM (Autoriteit Consument & Markt) houdt toezicht op eerlijke concurrentie en beschermt consumenten tegen bijvoorbeeld kartelvorming of misbruik van marktmacht — dat zorgt dat consumenten eerlijke prijzen en keuzevrijheid houden.

4. Voordeel van een planeconomie: de overheid kan ervoor zorgen dat iedereen de basisbehoeften krijgt. Nadeel: er is weinig prikkel om efficiënt te werken en te vernieuwen, en vraag en aanbod sluiten vaak niet op elkaar aan, met tekorten als gevolg.

Les 12.5

1. Antwoord: 12 € — Bij € 12,- worden er 700 kaartjes gevraagd en 700 aangeboden: dat is de evenwichtsprijs.

2. Antwoord: 600 kaartjes tekort — Bij € 8,- is de vraag 900 kaartjes en het aanbod 300 kaartjes. Tekort: 900 - 300 = 600 kaartjes.

3. De vraaglijn verschuift naar rechts: bij elke prijs willen meer mensen een kaartje kopen. Het nieuwe snijpunt ligt hoger, dus de evenwichtsprijs stijgt.

Les 12.6

1. Een fabriek die vervuilt brengt schade toe aan omwonenden en het milieu, zonder dat de fabriek daarvoor zelf de rekening betaalt — die kosten worden buiten de prijs om op anderen afgewenteld.

Oefeningen — modelantwoorden

Les 12.1

1. Wat is vraag?

Wat consumenten willen kopen bij een bepaalde prijs.

2. Wat gebeurt er met de prijs als de vraag stijgt, terwijl het aanbod gelijk blijft?

De prijs stijgt.

3. Leg uit wat er met de prijs van aardbeien gebeurt na een misoogst (minder aanbod), als de vraag gelijk blijft.

De prijs stijgt, omdat er minder aanbod is terwijl de vraag gelijk blijft: mensen bieden dan tegen elkaar op voor de beperkte hoeveelheid.

4. Bedenk een voorbeeld van een product waarvan de vraag plotseling sterk kan dalen. Wat gebeurt er dan met de prijs?

Bijvoorbeeld: een modetrend die voorbij is. De vraag daalt, en bij gelijkblijvend aanbod daalt de prijs.

5. Bedenk een situatie waarin zowel de vraag als het aanbod tegelijk veranderen. Leg uit wat dit voor de prijs zou kunnen betekenen.

Voorbeeld: bij een populair nieuw spelletje stijgt de vraag enorm, maar de fabrikant verhoogt ook snel de productie (aanbod stijgt mee). Het effect op de prijs hangt dan af van welke van de twee het hardst verandert: stijgt de vraag harder dan het aanbod, dan stijgt de prijs alsnog; stijgt het aanbod harder, dan kan de prijs juist dalen of gelijk blijven.

6. Wat is aanbod?

Wat producenten willen verkopen bij een bepaalde prijs.

7. Wat gebeurt er met de prijs als het aanbod stijgt, terwijl de vraag gelijk blijft?

De prijs daalt.

8. Leg uit waarom winkels vaak korting geven op producten die bijna over de datum zijn.

Het aanbod van dat product moet snel weg, dus de winkel verlaagt de prijs om de vraag ernaar te vergroten voordat het onverkoopbaar wordt.

9. Wat gebeurt er met de prijs van vliegtickets rond de zomervakantie, en waarom?

De prijs stijgt vaak, omdat de vraag naar vliegtickets in de zomer sterk toeneemt, terwijl het aanbod (aantal stoelen) niet evenredig meegroeit.

10. Wat betekent het als vraag en aanbod met elkaar in evenwicht zijn?

De gevraagde hoeveelheid is precies gelijk aan de aangeboden hoeveelheid bij die prijs.

11. Leg uit wat de evenwichtsprijs is.

De evenwichtsprijs is de prijs waarbij de gevraagde hoeveelheid precies gelijk is aan de aangeboden hoeveelheid, zonder overschot of tekort.

12. Bedenk een voorbeeld waarbij zowel vraag als aanbod door hetzelfde nieuwsbericht worden beïnvloed. Leg uit hoe.

Bijvoorbeeld: na berichten over een grondstoftekort kan de vraag naar een product stijgen (mensen willen het nu nog kopen), terwijl het aanbod juist daalt (producenten kunnen minder maken), waardoor de prijs extra hard stijgt.

13. Leg uit wat er met de evenwichtsprijs gebeurt als zowel de vraag als het aanbod tegelijk in dezelfde mate stijgen.

Als vraag en aanbod in gelijke mate stijgen, verschuiven beide curven evenveel, waardoor de evenwichtsprijs

ongeveer gelijk blijft, maar de verhandelde hoeveelheid wel toeneemt.

14. Beoordeel: is de marktprijs die door vraag en aanbod ontstaat altijd de "eerlijkste" prijs? Onderbouw je antwoord.

Niet per se: de marktprijs weerspiegelt vooral de betalingsbereidheid van kopers en het aanbod van verkopers, maar houdt geen rekening met bijvoorbeeld iemands inkomen of behoefte, waardoor mensen met weinig geld bij een hoge marktprijs uitgesloten kunnen worden.

15. Informatiebron: op de graanmarkt geldt bij €250,- per ton een vraag van 900 ton en een aanbod van 700 ton. Bij €300,- per ton is de vraag 800 ton en het aanbod ook 800 ton. Bij €350,- per ton is de vraag 650 ton en het aanbod 950 ton. Wat is de evenwichtsprijs op deze graanmarkt?

€300,- per ton, want daar zijn vraag (800 ton) en aanbod (800 ton) precies gelijk.

16. Op de graanmarkt geldt bij €250,- per ton een vraag van 900 ton en een aanbod van 700 ton; bij €300,- per ton is de vraag 800 ton en het aanbod ook 800 ton. Bereken of er bij €250,- per ton een tekort of een overschot is, en hoe groot dit is.

Bij €250,- is de vraag (900 ton) hoger dan het aanbod (700 ton): een tekort van 900 - 700 = 200 ton.

17. Gebruik informatiebron. Bij welke prijs kruisen de vraaglijn en de aanbodlijn elkaar? Hoe noem je deze prijs?

De lijnen kruisen elkaar bij €300,- per ton. Dit heet de evenwichtsprijs: daar zijn de gevraagde en de aangeboden hoeveelheid precies gelijk.

18. Gebruik informatiebron. Leg uit wat er in de grafiek gebeurt met de vraag als de prijs stijgt, en wat er gebeurt met het aanbod.

Als de prijs stijgt, daalt de vraag (de vraaglijn loopt van linksboven naar rechtsonder): consumenten willen minder kopen bij een hogere prijs. Het aanbod stijgt juist als de prijs stijgt (de aanbodlijn loopt van linksonder naar rechtsboven): producenten willen meer verkopen bij een hogere prijs.

Les 12.2

1. Wat is een monopolie?

Een marktvorm met maar één aanbieder van een product of dienst.

2. Wat is volkomen concurrentie?

Een marktvorm met heel veel aanbieders, die geen van allen individueel de prijs kunnen bepalen.

3. Leg uit waarom een monopolist vaak een hogere prijs kan vragen dan een aanbieder bij volkomen concurrentie.

Bij een monopolie heeft de consument geen alternatief: hij moet wel bij die ene aanbieder kopen. Bij volkomen concurrentie kan een consument makkelijk overstappen naar een andere aanbieder als de prijs te hoog is, waardoor aanbieders de prijs laag moeten houden.

4. Wat is een oligopolie, en noem een voorbeeld.

Een marktvorm met een klein aantal grote aanbieders. Voorbeeld: de grote supermarktketens in Nederland.

5. Bedenk zelf een product of dienst en bepaal welke marktvorm daarbij het beste past. Onderbouw je antwoord.

Antwoord is persoonlijk, maar een goed antwoord noemt een concreet product/dienst, kiest een marktvorm (volkomen concurrentie, oligopolie of monopolie) en onderbouwt dit met het aantal aanbieders dat de leerling kent of inschat.

6. Wat is een oligopolie?

Een marktvorm met een klein aantal grote aanbieders.

7. Noem een voorbeeld van een monopolie.

Bijvoorbeeld: het spoorwegennet in Nederland, dat door één partij wordt beheerd.

8. Leg uit waarom groenteboeren op de markt vaak een voorbeeld zijn van volkomen concurrentie.

Er zijn veel groenteboeren die vergelijkbare producten verkopen; geen enkele boer kan de prijs alleen bepalen, omdat kopers makkelijk naar een andere kraam kunnen lopen.

9. Wat is het belangrijkste kenmerk dat de drie marktvormen (volkomen concurrentie, oligopolie, monopolie) van elkaar onderscheidt?

Het aantal aanbieders in de markt: veel bij volkomen concurrentie, een klein aantal bij oligopolie, en maar één bij monopolie.

10. Bij welke marktvorm heeft de consument het minst aan alternatieven?

Bij een monopolie, omdat er maar één aanbieder is.

11. Leg uit waarom telecomproviders in Nederland een voorbeeld van een oligopolie zijn.

Er zijn maar een klein aantal grote telecomproviders die de markt domineren, die elkaars prijzen en aanbod nauw in de gaten houden, in plaats van heel veel kleine aanbieders zoals bij volkomen concurrentie.

12. Bedenk waarom de overheid soms een monopolie toestaat, zoals bij de spoorwegen, in plaats van dit te verbieden.

Bij sommige diensten (zoals spoorwegen) zou het onlogisch en kostbaar zijn om meerdere concurrerende spoornetwerken naast elkaar aan te leggen; hier kan een gereguleerd monopolie efficiënter zijn, mits de overheid toezicht houdt op de prijzen.

13. Leg uit waarom oligopolisten elkaars prijzen sterk in de gaten houden, terwijl monopolisten dit niet hoeven te doen.

Bij een oligopolie zijn er nog een paar concurrenten die op prijs kunnen reageren, dus een prijsverandering van het ene bedrijf kan klanten naar de concurrent jagen. Een monopolist heeft geen concurrenten om rekening mee te houden.

14. Beoordeel: is meer concurrentie (richting volkomen concurrentie) altijd beter voor de consument dan minder concurrentie? Onderbouw je antwoord.

Meestal wel, omdat meer concurrentie de prijs vaak drukt, maar niet altijd: bij sommige diensten (zoals infrastructuur) kan één efficiënt georganiseerd aanbod met goed overheidstoezicht soms beter zijn dan versnipperde concurrentie met hogere totale kosten.

15. Bron: in het dorp van Van Wijk zijn twaalf bakkerijen die vergelijkbaar brood verkopen; geen enkele bakker kan de broodprijs alleen bepalen. Het meel voor het brood wordt echter geleverd door maar drie grote meelfabrieken, die samen bijna de hele markt beheersen. Welke marktvorm past bij de bakkerijen, en welke bij de meelfabrieken?

De bakkerijen vormen samen een voorbeeld van volkomen concurrentie: veel aanbieders, geen van allen kan de prijs individueel bepalen. De meelfabrieken vormen een oligopolie: een klein aantal grote aanbieders die de markt domineren.

16. Bron: bij Van Wijk zijn twaalf bakkerijen die vergelijkbaar brood verkopen (volkomen concurrentie), terwijl het meel geleverd wordt door maar drie grote meelfabrieken (oligopolie). Leg uit waarom Van Wijk waarschijnlijk minder onderhandelingsmacht heeft tegenover de meelfabrieken dan tegenover haar eigen broodklanten.

Doordat er maar drie grote meelfabrieken zijn (oligopolie), heeft Van Wijk weinig alternatieven om meel in te kopen en moet ze de prijs die zij vragen grotendeels accepteren. Tegenover haar broodklanten heeft zij zelf ook maar beperkte macht, omdat klanten bij de vele andere bakkerijen (volkomen concurrentie) terechtkunnen als haar brood te duur is.

17. Gebruik informatiebron. In welke van de twee markten heeft een individuele aanbieder meer invloed op de prijs? Leg uit waarom.

In de meelmarkt (oligopolie) heeft een individuele aanbieder meer invloed op de prijs, omdat er maar drie grote

fabrieken zijn. In de broodmarkt (volkomen concurrentie) zijn er twaalf aanbieders, waardoor geen enkele bakker de prijs alleen kan bepalen.

18. Wat is het verschil tussen een homogeen en een heterogeen product? Geef van elk een voorbeeld.

Een homogeen product is bij elke aanbieder gelijk, bijvoorbeeld suiker of benzine. Een heterogeen product verschilt per aanbieder in merk, kwaliteit of service, bijvoorbeeld smartphones of kapsels.

19. In een winkelstraat zitten zes kappers, elk met een eigen stijl en prijs. Welke marktvorm is dit? Leg uit aan de hand van de kenmerken.

Monopolistische concurrentie: er zijn veel aanbieders, het product is heterogeen (elke kapper knipt anders) en het is vrij makkelijk om een nieuwe kapsalon te beginnen (lage toetredingsdrempels).

20. Leg uit waarom het elektriciteitsnet een natuurlijk monopolie is.

Het is het goedkoopst als er maar één netwerk is: twee netwerken naast elkaar aanleggen zou dubbele kosten opleveren. Daarom is er per regio één netbeheerder.

21. Noem twee toetredingsdrempels op de markt voor mobiele telefonie, en leg uit wat die drempels betekenen voor de marktvorm.

Bijvoorbeeld: de hoge kosten van een eigen netwerk en de dure frequentievergunningen. Door deze drempels kunnen weinig nieuwe bedrijven toetreden, waardoor er een oligopolie ontstaat met een paar grote aanbieders.

Les 12.3

1. Waarom houden aanbieders bij volkomen concurrentie hun prijzen laag?

Omdat consumenten makkelijk kunnen overstappen naar een concurrent als de prijs te hoog is.

2. Wat is kartelvorming?

Verboden prijsafspraken tussen bedrijven om de prijs kunstmatig hoog te houden.

3. Leg uit waarom kartelvorming nadelig is voor consumenten.

Bij kartelvorming werken bedrijven samen om de prijs hoog te houden in plaats van te concurreren. Consumenten betalen daardoor meer dan wanneer er eerlijke concurrentie zou zijn.

4. Leg uit waarom een monopolist minder druk voelt om zijn prijs laag te houden dan een aanbieder bij volkomen concurrentie.

Een monopolist heeft geen concurrenten waar consumenten naartoe kunnen als de prijs hoog is, dus kan hij een hogere prijs vragen zonder klanten kwijt te raken.

5. Bedenk een voorbeeld van een oligopolie in Nederland en leg uit hoe de bedrijven in die markt met elkaar concurreren (bijvoorbeeld op prijs, service of reclame).

Voorbeeld: de grote supermarktketens. Zij concurreren op prijs (prijsacties, huismerken), maar ook op service (bezorging) en reclame (folders, kortingskaarten) in plaats van alleen op prijs.

6. Wat is een prijsafspraak?

Een (verboden) afspraak tussen bedrijven om de prijs kunstmatig hoog te houden.

7. Waarom kunnen bedrijven bij een monopolie hogere prijzen vragen?

Omdat consumenten geen alternatief hebben om naartoe over te stappen.

8. Leg uit waarom concurrentie over het algemeen goed is voor consumenten.

Concurrentie dwingt bedrijven om lagere prijzen of betere kwaliteit te bieden, omdat ze anders klanten verliezen aan concurrenten.

9. Waarom is kartelvorming in Nederland wettelijk verboden?

Omdat het de concurrentie kunstmatig uitschakelt, waardoor consumenten oneerlijk hoge prijzen betalen zonder dat bedrijven daarvoor hoeven te concurreren.

10. Noem twee manieren waarop bedrijven kunnen concurreren, naast prijs.

Bijvoorbeeld: service en reclame.

11. Leg uit waarom een oligopolie soms tot verkapte prijsafspraken kan leiden, ook zonder officieel overleg.

Bij een klein aantal grote aanbieders kunnen bedrijven elkaars prijsgedrag zo goed volgen dat ze impliciet hun prijzen op elkaar afstemmen, zonder dat ze daar formeel over hoeven te overleggen.

12. Bedenk een reden waarom een bedrijf bij volkomen concurrentie moeite kan hebben om winst te maken.

Doordat concurrenten vergelijkbare producten aanbieden en klanten makkelijk overstappen, kunnen bedrijven de prijs nauwelijks boven de kostprijs zetten, waardoor de winstmarge klein blijft.

13. Leg uit waarom toezichthouders zoals de ACM extra alert zijn op prijsgedrag in oligopolistische markten.

Bij een klein aantal grote aanbieders is het risico op (impliciete of expliciete) prijsafspraken groter dan bij veel kleine aanbieders, waardoor toezicht op eerlijke concurrentie hier extra belangrijk is.

14. Beoordeel: is prijsconcurrentie de belangrijkste vorm van concurrentie tussen bedrijven, of spelen andere factoren minstens zo'n grote rol?

Antwoord is persoonlijk, maar een goed antwoord noemt dat prijs belangrijk is, maar dat service, merkimago, kwaliteit en gemak (zoals bezorging) minstens zo belangrijk kunnen zijn om klanten te winnen en te behouden.

15. Bron: de ACM ontdekt dat de drie grote meelfabrieken stiekem hebben afgesproken om hun meelprijs allemaal met 10% te verhogen, in plaats van met elkaar te concurreren. Hoe heet dit verschijnsel?

Dit heet kartelvorming: een verboden afspraak tussen bedrijven om de prijs kunstmatig hoog te houden.

16. Bron: de drie grote meelfabrieken hebben stiekem afgesproken om hun meelprijs allemaal met 10% te verhogen (kartelvorming), in plaats van met elkaar te concurreren. Leg uit welk nadeel deze prijsafspraak oplevert voor bakkerijen zoals die van Van Wijk.

Doordat de drie meelfabrieken hun prijzen kunstmatig hoog houden in plaats van te concurreren, betaalt Van Wijk meer voor haar meel dan bij eerlijke concurrentie het geval zou zijn geweest, wat haar kosten (en dus mogelijk haar broodprijs of winst) negatief beïnvloedt.

17. Gebruik informatiebron. Bereken met hoeveel euro de meelprijs steeg toen de drie fabrieken hun prijzen afspraken.

€352 - €320 = €32,- prijsstijging door de prijsafspraak.

Les 12.4

1. Wat is een markteconomie?

Een economie waarin vraag en aanbod bepalen wat er geproduceerd en geconsumeerd wordt, in plaats van de overheid.

2. Wat is een gemengde economie?

Een combinatie van een vrije markt en overheidsingrijpen.

3. Noem een voorbeeld waarbij de Nederlandse overheid ingrijpt in de markt.

Bijvoorbeeld: het verplicht stellen van een basiszorgverzekering, of het reguleren van de huurprijzen van sociale huurwoningen.

4. Wat doet de ACM?

De ACM (Autoriteit Consument & Markt) bewaakt eerlijke concurrentie, treedt op tegen kartelvorming en misbruik van machtsposities, en kan boetes opleggen.

5. Bedenk waarom de overheid het belangrijk vindt om zorg en onderwijs niet volledig aan de vrije markt over te laten. Geef minstens één argument.

Bijvoorbeeld: als zorg en onderwijs volledig aan de markt worden overgelaten, zouden mensen met weinig geld deze belangrijke voorzieningen mogelijk niet kunnen betalen. De overheid grijpt in om te zorgen dat deze voorzieningen voor iedereen toegankelijk blijven, ongeacht inkomen.

6. Wat is de ACM?

De Autoriteit Consument & Markt: bewaakt eerlijke concurrentie in Nederland.

7. Noem een reden waarom de overheid soms ingrijpt in de markt.

Bijvoorbeeld: om te zorgen dat belangrijke voorzieningen zoals zorg voor iedereen toegankelijk blijven.

8. Leg uit wat het verschil is tussen een markteconomie en een gemengde economie.

Bij een markteconomie bepalen vraag en aanbod bijna alles; bij een gemengde economie grijpt de overheid ook in, bijvoorbeeld via regels, belastingen of collectieve voorzieningen.

9. Wat kan de ACM doen als zij misbruik van een machtspositie ontdekt?

De ACM kan optreden en boetes opleggen aan het bedrijf dat misbruik maakt van zijn marktmacht.

10. Is Nederland een volledig vrije markteconomie of een gemengde economie?

Een gemengde economie: de meeste beslissingen gaan via de markt, maar de overheid grijpt op sommige punten in.

11. Leg uit waarom de overheid huurprijzen van sociale huurwoningen reguleert, in plaats van dit volledig aan de markt over te laten.

Zonder regulering zouden huurprijzen door schaarste sterk kunnen stijgen, waardoor mensen met een laag inkomen moeilijk aan betaalbare huisvesting kunnen komen; de overheid grijpt in om toegankelijkheid te waarborgen.

12. Bedenk een voorbeeld waarbij overheidsingrijpen in de markt ook nadelen kan hebben.

Bijvoorbeeld: bij huurregulering kunnen verhuurders minder animo hebben om te investeren in nieuwe huurwoningen, omdat de te verwachten huurinkomsten lager zijn, wat het woningaanbod op termijn kan beperken.

13. Leg uit waarom de ACM onafhankelijk van bedrijven en de politiek moet kunnen opereren.

Als de ACM afhankelijk zou zijn van bedrijven of politieke belangen, zou dit haar objectiviteit bij het beoordelen van concurrentiezaken kunnen aantasten, waardoor ze mogelijk minder streng of eerlijk zou kunnen optreden.

14. Beoordeel: waar zou volgens jou de grens moeten liggen tussen vrije markt en overheidsingrijpen? Onderbouw je standpunt met een voorbeeld.

Antwoord is persoonlijk, maar een goed antwoord kiest een concreet voorbeeld (zoals zorg, onderwijs of energie) en beargumenteert waarom hier meer of juist minder overheidsingrijpen gewenst zou zijn.

15. Bron: nadat de ACM de kartelvorming tussen de drie meelfabrieken heeft ontdekt, legt zij de fabrieken een boete op en verplicht ze de prijzen weer normaal te concurreren. Welke rol vervult de ACM hiermee?

De ACM bewaakt hiermee eerlijke concurrentie op de Nederlandse markt: zij treedt op tegen kartelvorming en kan bedrijven die zich hier niet aan houden een boete opleggen.

16. Bron: nadat de ACM kartelvorming tussen drie meelfabrieken ontdekte, legde zij de fabrieken een boete op en verplichtte ze de prijzen weer normaal te laten concurreren. Leg uit waarom dit optreden van de ACM laat zien dat Nederland een gemengde economie is, en niet een volledig vrije markteconomie.

In een volledig vrije markteconomie zou de overheid niet ingrijpen, ook niet bij kartelvorming. Doordat de ACM als overheidsinstantie wél optreedt om oneerlijke concurrentie tegen te gaan, laat dit zien dat de markt in Nederland niet volledig vrij is: de overheid grijpt in om de markt eerlijk te laten werken — kenmerkend voor een

gemengde economie.

17. Gebruik informatiebron. Bereken de totale boete die de ACM aan de drie meelfabrieken samen heeft opgelegd.

€180.000 + €220.000 + €150.000 = €550.000,-.

18. Wat is het verschil tussen een vrije markteconomie en een planeconomie?

In een vrije markteconomie bepalen vraag en aanbod wat er wordt geproduceerd en tegen welke prijs. In een planeconomie beslist de overheid dat.

19. Waarom noemen we Nederland een sociale markteconomie? Geef twee voorbeelden.

Omdat de markt in principe zijn werk doet, maar de overheid ingrijpt als de uitkomst maatschappelijk niet aanvaardbaar is. Voorbeelden: het wettelijk minimumloon (een minimumprijs voor arbeid) en de maximale huur van sociale huurwoningen (een maximumprijs).

20. Beoordeel: zou Nederland beter af zijn met een volledig vrije markteconomie? Geef een argument voor en een argument tegen.

Voor: bedrijven worden sterker geprikkeld om efficiënt te werken en te vernieuwen, en er zijn minder belastingen nodig. Tegen: mensen zonder inkomen of met een laag inkomen kunnen dan niet meer in hun basisbehoeften voorzien, en de inkomensverschillen worden groter.

Les 12.5

1. Waarom loopt een vraaglijn naar beneden en een aanbodlijn omhoog?

Hoe hoger de prijs, hoe minder consumenten willen kopen: de vraaglijn daalt. Hoe hoger de prijs, hoe meer producenten willen verkopen (want ze verdienen er meer aan): de aanbodlijn stijgt.

2. Gebruik de informatiebron. Wat zijn de evenwichtsprijs en de evenwichtshoeveelheid?

Evenwichtsprijs: € 12,- per kaartje. Evenwichtshoeveelheid: 700 kaartjes (gevraagd = aangeboden = 700).

3. Wat is het verschil tussen een maximumprijs en een minimumprijs?

Een maximumprijs is de hoogste prijs die gevraagd mag worden; die ligt onder de evenwichtsprijs. Een minimumprijs is de laagste prijs die betaald moet worden; die ligt boven de evenwichtsprijs.

4. Gebruik de informatiebron. De gemeente stelt een maximumprijs in van € 10,- per kaartje. Bereken het tekort.

Bij € 10,- is de vraag 800 en het aanbod 500. Tekort: 800 - 500 = 300 kaartjes.

5. Gebruik de informatiebron. Stel dat er een minimumprijs van € 16,- per kaartje geldt. Bereken het overschot.

Bij € 16,- is het aanbod 1.100 en de vraag 500. Overschot: 1.100 - 500 = 600 kaartjes.

6. Door een warme zomer is er een recordoogst aardbeien. Wat gebeurt er met de aanbodlijn en met de evenwichtsprijs?

Bij elke prijs wordt er meer aangeboden: de aanbodlijn verschuift naar rechts. Het nieuwe snijpunt ligt lager, dus de evenwichtsprijs daalt (en de evenwichtshoeveelheid stijgt).

7. De inkomens van consumenten stijgen. Wat gebeurt er met de vraaglijn naar restaurantbezoek en met de evenwichtsprijs?

Met een hoger inkomen willen mensen bij elke prijs vaker uit eten: de vraaglijn verschuift naar rechts. Het nieuwe snijpunt ligt hoger, dus de evenwichtsprijs stijgt.

8. Gebruik de informatiebron. Bij elke prijs worden er door een misoogst 400 kratten minder aangeboden. Wat wordt de nieuwe evenwichtsprijs? Laat zien hoe je dat bepaalt.

Nieuw aanbod: € 4,- 0, € 5,- 200, € 6,- 400, € 7,- 600. Bij geen van deze prijzen zijn vraag en aanbod gelijk; bij € 7,- is de vraag 700 en het aanbod 600, bij € 6,- de vraag 800 en het aanbod 400. Het nieuwe evenwicht ligt dus

boven € 7,-: de evenwichtsprijs stijgt.

9. Leg uit waarom er bij sociale huurwoningen lange wachtlijsten zijn.

De huur van sociale huurwoningen is aan een maximum gebonden. Die maximumprijs ligt onder de evenwichtsprijs. Bij die lage huur willen veel meer mensen een woning dan er beschikbaar zijn: er ontstaat een tekort, en dat zie je terug in de wachtlijsten.

10. Het wettelijk minimumloon is een minimumprijs voor arbeid. Leg uit welk ongewenst gevolg een hoog minimumloon kan hebben op de arbeidsmarkt.

Ligt het minimumloon boven het evenwichtsloon, dan willen meer mensen werken (aanbod van arbeid) dan werkgevers willen aannemen (vraag naar arbeid). Er ontstaat een overschot aan arbeid: werkloosheid, vooral bij laaggeschoold werk.

11. Beoordeel: is een maximumprijs op huurwoningen goed voor huurders? Geef een argument voor en een argument tegen.

Voor: huurders met een laag inkomen kunnen een woning betalen. Tegen: er ontstaat een tekort, waardoor veel mensen lang moeten wachten; en verhuurders hebben minder reden om nieuwe huurwoningen te bouwen, waardoor het tekort kan groeien.

Les 12.6

1. Wat is marktfalen?

Een situatie waarin de vrije markt niet leidt tot het beste resultaat voor de samenleving.

2. Wat is een extern effect?

Een gevolg van productie of consumptie dat een buitenstaander raakt, zonder dat dit in de prijs is verwerkt.

3. Leg uit waarom milieuvervuiling (thema 10) een voorbeeld is van een extern (negatief) effect.

Een fabriek die vervuilt, brengt schade toe aan omwonenden en het milieu, zonder dat de fabriek daarvoor zelf de rekening betaalt — die kosten worden "extern" op anderen afgewenteld, buiten de prijs van het product om.

4. Wat is een publiek goed? Geef een voorbeeld.

Een goed waarvan niemand is uit te sluiten en waarvan gebruik door de één het gebruik door een ander niet vermindert. Voorbeeld: straatverlichting of landsverdediging.

5. Leg uit waarom een bedrijf zelf meestal geen publieke goederen zoals straatverlichting zal aanbieden.

Omdat niemand is uit te sluiten van het gebruik, zal niemand er vrijwillig voor willen betalen — iedereen kan er toch gratis van profiteren ("meeliften"). Een bedrijf zou hier dus geen winst op kunnen maken, waardoor de markt dit soort goederen niet vanzelf produceert.

6. Wat is informatie-asymmetrie? Geef een voorbeeld uit de praktijk.

Informatie-asymmetrie betekent dat de verkoper meer over een product weet dan de koper, waardoor de koper in het nadeel is. Voorbeeld: een verkoper van een tweedehands auto weet beter of de auto verborgen gebreken heeft dan de koper.

7. Koppel elk van de vier vormen van marktfalen (extern effect, publiek goed, marktmacht, informatie-asymmetrie) aan een passend overheidsingrijpen dat je uit eerdere thema's kent.

Extern effect: een heffing of vergunning (les 10.5), zodat de vervuiler betaalt. Publiek goed: de overheid produceert het zelf en betaalt het uit belastinggeld (les 1.4, collectieve voorzieningen). Marktmacht/monopolie: de ACM houdt toezicht op eerlijke concurrentie (les 12.4). Informatie-asymmetrie: keurmerken of wettelijke informatieplicht voor verkopers.

8. Noem een voorbeeld van een positief extern effect.

Bijvoorbeeld: iemand die zijn huis isoleert, vermindert daarmee ook de warmteoverdracht naar de buren, of een goed opgeleide werknemer die kennis deelt met collega's zonder daarvoor extra te worden betaald.

9. Welke twee eigenschappen maakt een goed tot een publiek goed?

Niet-uitsluitbaarheid (niemand kan van het gebruik worden uitgesloten) en niet-rivaliteit (gebruik door de één vermindert het gebruik door een ander niet).

10. Leg uit waarom een monopolist (les 12.2) ook een vorm van marktfalen kan zijn.

Een monopolist heeft geen concurrentie en kan daardoor zelf de prijs bepalen, vaak hoger dan bij concurrentie het geval zou zijn, en heeft minder prikkel om te innoveren of de kwaliteit te verbeteren — de markt levert dan niet het beste resultaat voor consumenten.

11. Waarom grijpt de overheid vaker in bij negatieve externe effecten dan bij positieve externe effecten?

Bij negatieve externe effecten (zoals vervuiling) worden anderen benadeeld zonder compensatie, wat de overheid vaak onwenselijk vindt en wil afremmen (bijvoorbeeld met een heffing). Positieve externe effecten leveren juist extra voordeel op voor de samenleving, dus daar is minder directe noodzaak om in te grijpen — al kan de overheid dit soms wel stimuleren (bijvoorbeeld met subsidies).

12. Leg uit waarom informatie-asymmetrie tot een lagere kwaliteit van producten op een markt kan leiden (denk aan de tweedehands-automarkt).

Omdat kopers niet goed kunnen beoordelen welke auto's van goede kwaliteit zijn, zijn ze bereid om alleen een gemiddelde prijs te betalen. Verkopers van goede auto's vinden deze prijs te laag en verlaten de markt, terwijl verkopers van slechte auto's deze prijs juist aantrekkelijk vinden. Zo blijven er verhoudingsgewijs meer slechte auto's op de markt over — de gemiddelde kwaliteit daalt.

13. Gebruik de informatiebron. Leg uit waarom straatverlichting een publiek goed is, en waarom de gemeente (en niet een bedrijf) dit aanbiedt.

Niemand kan worden uitgesloten van het licht van de straatverlichting, en het gebruik door de één vermindert het gebruik door een ander niet — dit maakt het een publiek goed. Een bedrijf zou hier geen winst op kunnen maken (niemand zou er vrijwillig voor betalen), dus de gemeente betaalt het uit belastinggeld voor iedereen.

14. Gebruik de bron. Welke vorm van marktfalen beschrijft dhr. Postma, en welke oplossing zou de overheid kunnen toepassen?

Dit is een negatief extern effect: de fabriek veroorzaakt overlast (stank en lawaai) bij omwonenden, zonder dat dit in de prijs van de producten is verwerkt. De overheid zou bijvoorbeeld een heffing of strengere milieuregels/vergunningseisen kunnen opleggen, zodat de fabriek de kosten van de overlast (deels) zelf draagt.

15. Beoordeel: moet de overheid altijd ingrijpen zodra er sprake is van marktfalen? Onderbouw je antwoord met een voor- en een tegenargument.

Antwoord is persoonlijk, maar een goed antwoord bevat bijvoorbeeld: vóór ingrijpen — zonder ingrijpen blijven de nadelen (zoals vervuiling of te hoge monopolieprijzen) bestaan, wat de samenleving schaadt; tegen ingrijpen — overheidsingrijpen kost geld en tijd, kan onbedoelde neveneffecten hebben, en niet elke vorm van marktfalen is even groot of urgent genoeg om in te grijpen.